

Олександр СИТНИК,*orcid.org/0000-0003-4128-8234**доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії, Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького (Україна, Мелітополь) oleksander_sytnyk@i.ua***ДМИТРО ДОНЦОВ ЯК ЧІЛЬНИЙ ІДЕОЛОГ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті окреслено роль Д. Донцова як визначного ідеолога українського визвольного руху першої половини ХХ ст. Наголошено, що саме ідеї Д. Донцова в своїй основі містили концептуальний стержень української національної ідеології. Підкреслено, що бачення Донцовим національно-визвольної боротьби стало важливою ідеологічною основою подальшого відстоювання українцями своєї незалежності.

Ключові слова: ідеологія, український визвольний рух, національно-визвольні змагання.

Лит. 31.

Olexander SYTNYK,*PhD hab. (History), Associate Professor,**Head of the Department of History, Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University (Ukraine, Melitopol) oleksander_sytnyk@i.ua***DMYTRO DONTZOV AS THE CHIEF IDEOLOGIST OF THE UKRAINIAN LIBERATION MOVEMENT OF THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY**

In the article D. Dontsov's outlined role as a prominent ideologist of the Ukrainian Liberation Movement of the first half of the XX century is revealed. It was exactly D. Dontsov and his ideas that contained a pivot of the Ukrainian conceptual national ideology. It has been underlined, that Dontsov's vision of the national liberation struggle became an important ideological basis of the subsequent defence of the independence of the Ukrainians.

Key words: ideology, Ukrainian Liberation Movement, national liberation competitions.

Ref. 31.

Александр СЫТНИК,*доктор исторических наук, доцент, заведующий кафедры истории, Мелитопольского государственного педагогического университета имени Богдана Хмельницкого (Украина, Мелитополь) oleksander_sytnyk@i.ua***ДМИТРИЙ ДОНЦОВ КАК ГЛАВНЫЙ ИДЕОЛОГ УКРАИНСКОГО ОСВОБОДИТЕЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ ХХ ВЕКА**

В статье очерчена роль Д. Донцова как выдающегося идеолога украинского освободительного движения первой половины ХХ в. Отмечено, что именно идеи Д. Донцова в своей основе содержали концептуальный стержень украинской национальной идеологии. Подчеркнуто, что виденье Донцовим национально-освободительной борьбы стало важной идеологической основой последующего отстаивания украинцами своей независимости.

Ключевые слова: идеология, украинское освободительное движение, национально-освободительные соревнования.

Лит. 31.

Постановка проблеми. Наскрізьною ідею українського визвольного руху першої половини ХХ ст. була ідеологія українського самостійництва М. Міхновського, а відтак – українського «чинного» («вольового») націоналізму Д. Донцова. На їх основі було сформовано більшість націоналістичних концепцій першої половини ХХ ст., які в подальшому і забезпечили досяг-

нення української самостійності та створення незалежної держави. Український національний рух украї потребував як потужної національно-державницької ідеології, так і її вольового носія. Безперечно, певною мірою, таку роль відіграли ідеологічні концепти М. Міхновського та В. Липинського. Однак вони були лише певним початковим етапом і потребували логічного продовження. Відтак Д. Донцов розвиває й вдосконалює їх ключові ідеї.

Аналіз досліджень. Досліджувана тематика стосовно Д. Донцова як визначного ідеолога українського визвольного руху першої половини ХХ ст. певною мірою розглянута в працях О. Багана [2; 3; 6; 16], А. Русначенка [8], І. Васюти [9], М. Посівнича й Я. Сватко [10], О. Бойдуника [11; 12], В. Шипинського [13], М. Мандрик [14; 15], А. Астаф'єва [18] Р. Кіся [24], С. Ленкавського [25], О. Сича [26], Є. Алетіяно [27], М. Сосновського [29; 30] та ін. Однак у дослідженнях зазначених авторів, переважно, містяться окремі аспекти вказаної теми, що обумовлює необхідність комплексної, узагальнювальної роботи.

Мета цієї статті полягає у характеристиці ролі Д. Донцова як провідного ідеолога українського визвольного руху першої половини ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. У брошурі «Сучасне політичне положення нації і наші завдання» (1913), Д. Донцов сформулював низку історичних ідеологем для українського національного руху. Він, зокрема, висловив чітку тезу про віковичну загрозу Російській імперії для європейської стабільності та демократії; запровадив національний принцип в оцінювання внутрішньої суспільно-політичної ситуації, кардинально відкинувши провінціалізм мислення української політичної еліти костомарівсько-драгоманівського гатунку; фактично вперше висловив тезу про смертельну загрозу для України з боку російського імперіалізму; передбачив вихід на історичну арену недержавних народів Середньої та Східної Європи і ставив українську справу в контекст цих геополітичних зрушень; засуджував слов'янофільство як засіб і прикриття для російського імперіалізму та форму відволікання українців від нагальних національних завдань [1, 23–32]. У цій праці Д. Донцов фактично розпочав введення українського національного питання та ідеї утвердження української державності в систему міжнародної проблематики [2, 110]. При цьому Д. Донцов першим вивів формулу, що «Росія без України – вже не наддержава», не повноцінна імперія. Він передбачав I світову війну й обґрунтував об'єктивну потребу орієнтації на німецький світ як на єдиного противника російського імперіалізму. А афоризм Д. Донцова – «Найбільше гнітять того, хто найменше вимагає» – перетворювався на гасло молодого покоління, яке згодом склало основу стрілецького руху та підпілля УВО й ОУН в міжвоєнну добу [3, 17].

Історія має властивість повторюватися. Особливо ж – у випадках, коли певний народ чи нація не робить належних висновків щодо власних помилок і недоглядів. Насамперед це стосується подій 1917 – 1921 рр., коли, опинившись у своєрідній точці біфуркації після століть бездержавності, що одночасно було наслідком і причиною роз'єднаності й роздробленості українців, Україна отримала унікальний шанс здобуття незалежності. Однак через низку об'єктивних і суб'єктивних обставин цього українцям досягти не вдалося. А як розплата – терор, голодомори й тотальне винищення московськими окупантами найбільш свідомих представників нашої нації [4, 73].

Згідно з баченням Д. Донцова, проблема національно-визвольних змагань в Україні лежала не лише в площині «провансальства» та малоросійських комплексів, а й була зумовлена обмеженістю західноєвропейської соціал-демократії та ліберастичної ідеології. Насамперед – у гіпертрофованому москвофільстві та недооцінці українських державницьких потуг. Відтак причини поразки революції 1917 – 1920-х рр. розглядалися як наслідок діяльності «драгомановської генерації» з її 1) автономізмом і федералізмом – незмоги піднятися до ідеї незалежності; 2) пацифізмом (відмовою від створення власних збройних сил); 3) соціалістичним мисленням тощо.

Аналізуючи кризу демократії періоду першої половини ХХ ст., Д. Донцов, вбачав її причини у тому, що вона не може «протиставити ворожій собі силі, її войовничому інстинктові, рівновартної сили, що заволодів нею замість духа агресії дух комбінації, хитрування, гуманності, пристосування, мімікрії, що за її гарними словами – не чути було відваги втілити їх в дійсність»

[5, 108]. Відповідним чином, Д. Донцов приходиться до думки, що саме українські демократи, з їх неспроможністю до рішучої національно-визвольної боротьби, й призвели до большевицької окупації України.

Робота «Підстави нашої політики» (1921) стала ніби підсумком ідейно-теоретичних дослідів Д. Донцова періоду національно-визвольних змагань. У ній, демонструючи незчисленні помилки, непослідовності та ідейні поразки соціалістів і демократів, до рук яких потрапила вся влада в Україні в часи революції, Д. Донцов доводить, що вина за загальну поразку і втрату незалежності лежить саме на них, на керівниках, а не народі, як це підступно хотіли довести ті, що віддали Україну під ніж ката (наприклад, В. Винниченко у книзі «Відродження нації»). Не «відсталій», «темний» і «бездіяльний» народ, а безвольні, безпринципні, за духом холоуї й малороси, його провідники із соціал-демократичного табору, з їх сліпою вірою в обіцянки соціалізму, з їх атеїзмом, браком національної любові та національної гідності. Це вони гасили полум'я націоналізму, коли воно спалахнуло в народі ненавистю до своїх віковичних ворогів і гнобителів. Це вони переконували, що без Москви просто перебути не можна. Це в їхній демагогії й ідейному хаосі врешті заблукав і зневірився народ [6, 44–45]. Це й дало можливість більшовикам підступно й підло, скориставшись ідеологічною беззбройністю українців, захопити владу в Україні, використавши при цьому довірливих у соціалістичні гасла, щоб потім винищити десятки мільйонів українців під час колективізації, голодоморів, розв'язаних Кремлем воєн тощо.

На думку Д. Донцова, більшовизм, виявивши величезну енергію, масу сатанинської винахідливості та неабияку великодержавницьку, в душі Івана Грізного й Петра I, спритність, призвів до окупації України, страждань української нації та насильної сполуки з большевицькою Москвою. Розірвати цю сполуку, згідно з твердженням Д. Донцова, здатна тільки та нація, що «обдарована провідною кастою з рівносилою енергією, завзяттям і мудрістю. Взірців тої касти ми не знайдемо в zdeгенерованій демократії, лише в великих тінях нашої героїчної доби, її чеснотах, її культурі, її мріях і планах, її місії, в душі нашого історичного традиціоналізму» [7, 323].

Поразка української революції не могла затінити ідею незалежної Української держави. Її сліди простежуються і в пориваннях «національного комунізму» в підрадянській Україні, і в діяльності націонал-демократичних партій міжвоєнної Польщі. Та спроби побудувати суверенну Українську Радянську Республіку чи домогтися автономії в межах польської держави не мали і не могли мати успіху. Діячі української революції зазнали поразки й втратили довіру, «націонал-комуністи» не могли протистояти великодержавному шовінізму Росії, автономісти не могли здолати націоналізм поляків. Відтак становище, в котрому опинилися українські революційні сили після 1920 р., висунуло на порядок денний ревізію методів і цілей боротьби. Перегляд попереднього досвіду, аналіз допущених помилок здійснювався як в ідейній, теоретичній площині (Д. Донцов), так і в організаційній, практичній. Результатом останнього і стало утворення УВО та інших націоналістичних організацій, котрі згодом – 3 лютого 1929 року – об'єдналися в ОУН [8, 5–6].

Праворадикальну течію в національно-визвольному русі представляла Українська військова організація (УВО), яка виникла на ідейному фундаменті нового різновиду українського націоналізму, котрий отримав назву «інтегрального націоналізму». Провідним його ідеологом став саме Д. Донцов, який вважав, що нація – це абсолютна цінність і для неї немає вищої мети, як здобуття незалежної державності й соборності – єдності всього народу в межах суверенної держави. Тоді як уряд ЗУНР у вигнанні та його прихильники в Галичині відстоювали концепцію внутрішньоукраїнського сепаратизму, інтегральні націоналісти домагалися «повної соборності й самостійності України без огляду на те, в які соціальні та політичні форми вилетється ця самостійність». Не останню роль у створенні УВО відіграло розчарування західною демократією, котра ігнорувала звертання уряду ЗУНР щодо відновлення західноукраїнської державності. Тому діячі, які поділяли ідеологію інтегрального націоналізму, протиставили проантантівській, сепаратистській орієнтації Є. Петрушевича курс на власні сили всього українського народу, готового боротися за здобуття національно-державної незалежності України [9, 36–37].

На відміну від багатьох інших сучасників, Є. Коновалець бачив важливість не лише пропаганди ідей самостійництва, а й необхідність розробки світоглядної доктрини. Саме він відновив видання «Літературно-Наукового Вісника» та сприяв призначенню редактором Д. Донцова, що мало далекосяжні наслідки. Це рішення зовсім не було очевидним для сучасників, Донцов не мав тоді того авторитету, який має в націоналістичних колах зараз. Якраз отримавши трибуну для пропаганди своїх поглядів, у вигляді «Літературно-Наукового Вісника», він здобув ім'я в націоналістичному середовищі, і результат його діяльності є свідченням правильності рішення Коновальця. Те саме стосується й світоглядної доктрини визвольного руху, яка базувалася не на модних тоді лівих поглядах, а на ірраціональних цінностях, вірі, усвідомленні власної місії, християнському розумінні цінності життя і крові [10].

Наприкінці 1923 р. у Львові постала нова політична партія – Українська партія національної роботи (УПНР), котра для маскуванню перед польською окупаційною владою назвала себе Українською партією національної роботи. Ця партія вже мала чіткий наголос на українському націоналізмі. Ініціатором її створення був Д. Донцов, а фактичним організатором і керівником – член Навчальної команди УВО Д. Паліїв. Органом партії був тижневик «Заграва». Однак, оскільки ця партія не розвинула належної діяльності й не розширила належним чином свій вплив, навіть члени УВО, належали не до неї, а до інших партій, переважно – до УНТП, яка була спадкоємицею довоєнної УНДП. Навіть після об'єднання у Львові 1925 року навколо УПНР інших українських патріотичних груп, та створення на їх основі УНДО, справа організації та ідеологічного оформлення українського націоналізму не мала належного розвитку [11, 363–364]. Загалом, військові та націоналістичні організації (УВО, ЛУН, ГУНМ та ін.), поза своїми революційно-бойовими (УВО), світоглядно-ідеологічними (ГУНМ) і політичними (ЛУН) акціями й завданнями, маючи на увазі засаду власних сил народу, ініціювали та здійснювали постійні заходи щодо консолідації тих сил в один фронт боротьби, з одним диспозиційним і керівним центром визвольних змагань і політики [12, 426].

На Буковині український націоналізм, крім організаційно-політичної акції, проводив роботу в ідеологічному напрямі. Ще до оформлення тут ОУН були поширені націоналістичні видання, серед яких особливим успіхом користувалися праці Д. Донцова. Націоналістична ідеологія також знаходила висвітлення в часописі «Самостійність» [13, 222–223]. М. Мандрик, відзначила, що на Буковині реакцією на процес денаціоналізації українського населення, котрий активно проводився румунською владою, стало формування перших нелегальних націоналістичних осередків у 1920-х рр. Націоналістичний дух спочатку проявився у заснуванні цілої мережі організацій, товариств, які, прикриваючись легальною культурно-просвітницькою діяльністю, насправді займалися вишколом молодих буковинців, об'єднуючи їх навколо національної ідеї. Незважаючи на посилення переслідування всіх проявів українства, навіть поліційні органи змушені були констатувати ще більше розгортання українського руху [14, 86–87].

Загалом у міжвоєнний період спостерігався справжній розквіт націоналістичної ідеології. У працях Ю. Вассияна «Рефлексії» (1927) та «Ідеологічні основи українського націоналізму» (1929) відчувається вплив саме «Націоналізму» Д. Донцова, зокрема, не лише донцовський дух, емоційне напруження, але й переосмислення та поглиблення окремих положень «Націоналізму». Ю. Вассиян акцентує на основних засадах націоналізму: чинній волі – як факторі, що спонукає націю до руху шляхом поступу; чинному ідеалізмі – ідеї як творчій силі, чин у розумінні реального втілення цієї ідеї тощо. Надавши «підставам» Д. Донцова певної конкретики, Ю. Вассиян фактично запозичує у нього термін «чинний» (в розумінні дієвий, спроможний до активних перетворень) для підсилення більш прагматичного характеру ідеології ОУН у порівнянні з донцовським «теоретизуваннями» у другій частині «Націоналізму» під назвою «Чинний націоналізм». Це, зі свого боку, дає підстави вважати хибним твердження про те, щоб прив'язувати терміни «чин» і «чинний» до того чи іншого відгалуження націоналізму, оскільки вони рівною мірою стосуються обох. Однією з важливих рис націоналізму, яку вводить Ю. Вассиян, стає інтегралізм – інтегрована діяльність одиниць (особистостей) задля досягнення поставленої мети та вироблення системи цінностей. До речі, термін «інтегральний» тоді ж використовував Д. Донцов, називаючи націоналізм інтегральною ідеєю. У «Програмі праці ідеологічної

референтури» (1930) окремим розділом було докладно окреслено умовний стрижень та структурні елементи ідеології націоналізму, де і відобразилися «доповнення» Ю. Вассіяна, зокрема щодо інтегральності руху, принципу «моральної своєзаконності» на противагу донцовській «аморальності», а також розуміння ідеології ОУН як своєрідної історіософської інтерпретації українського минулого [15, 237–238].

На думку О. Багана, Ю. Вассіян не просто суттєво поглибив основні ідеологічні тези М. Міхновського, Д. Донцова, В. Липинського, М. Сціборського, яких можна вважати класиками українського націоналізму ХХ ст., а створив цілісну концепцію ідеалістичного світоотраження у зв'язку з політичною свідомістю нації. У цьому сенсі його філософія стала найкатегоричнішим українським запереченням філософії матеріалістичного соціалізму. В основі ж ідеологічної концепції Ю. Вассіяна лежить синтез християнського ідеалізму та ірраціоналістського волонтаризму [16, 460–461].

Поруч з інтегральним націоналізмом, що був пов'язаний із ОУН та її попередниками (Легія Українських Націоналістів, Союз Української Націоналістичної Молоді тощо), поступово виокреслювався споріднений з ним, але дещо відмінний варіант радикального націоналізму, так званий «донцовський» («чинний», («вольовий») націоналізм. Головним джерелом ідеології «чинного» націоналізму слід вважати критичний аналіз досвіду Української національної революції на основі особистого досвіду Д. Донцова.

У період, коли українська державницька ідея почала зазнавати кризи, слід було проаналізувати її причини. На думку Д. Донцова, демократична модель УНР була скомпрометована непослідовною, великою мірою руйнівською політикою Центральної Ради, а монархічна – такими ж діями гетьманського уряду П. Скоропадського. Необхідно було знайти нові імпульси для реанімації волі українського народу до суверенності. Ці імпульси мали народитися в умовах, коли дедалі більшого поширення набували ідеї тоталітаризму, що їх уособлювали насамперед російський більшовизм, італійський фашизм та німецький націонал-соціалізм. Політичні успіхи цих радикальних рухів у своїх країнах давали змогу сподіватися, що внесення їхніх основних постулатів до стратегічних концепцій будь-якої національної ідеї матиме позитивні наслідки. Ставку на це зробив і Д. Донцов, який з 1921 р. проживав у Львові. Квінтесенцією його теоретичних розробок став твір «Націоналізм» [17, 45]. Будучи сучасником державного апокаліпсису 1917 – 1921 рр., Д. Донцов, закономірно, шукав причини цієї національної трагедії. Головною з них, на його думку, було захоплення українськими політиками широкого діапазону різних ліберальних, федеративних, соціалістичних ідей, зокрема марксизму, а також сліпа віра в «міжнародну справедливість» (М. Грушевський, В. Винниченко). На противагу цьому Д. Донцов формулює еkleктичну доктрину – філософію чину [18, 78].

Незважаючи на прагнення окремих діячів применшити вплив на ідеологію націоналізму так званого «донцовства» або «чинного» націоналізму), цілком очевидно, що емоційні переконання, наснага, воля до життя Д. Донцова, прагнення творчої перебудови внутрішнього світу людини, активізації ролі мас в національному поступі, в українському націоналізмі знайшли сприятливий ґрунт. «Донцовський» світогляд став своєрідною відправною точкою, від котрої відштовхувалися згодом ідеологи ОУН, хоча це ними заперечувалося. І на думку М. Мандрик, дійсно можна погодитися з С. Ленкавським, який вважав, що Д. Донцов виробив нову психологічну систему з філософським і релігійним забарвленням. Так, окремі положення «Націоналізму» були взяті за основу при формуванні ключових засад українського націоналізму. Зокрема, це стосується сформульованих Д. Донцовим провідних підстав національної ідеї: волонтаризм (антиінтелектуалізм) у розумінні волі нації до життя, до влади, войовничість (антипацифізм), романтика, що в себе включає ілюзіонізм та релігійність, фанатизм як захоплення абстрактним, як заперечення існуючого стану справ, «аморальність» – не в розумінні відкидання моралі взагалі як такої, радше макіавеллівське тлумачення: етичним є все те, що приносить користь нації та сприяє її подальшому розвитку. Це перелік тих основних підвалин, на яких, на думку Д. Донцова, мав базуватися націоналістичний світогляд, щоб звільнитися від нашарувань і рухати націю вперед [14, 235–236].

Брак власної національної ідеології та політичної думки приводили до того, що частина української найсвідомішої провідної верстви (яких на початку ХХ ст. називали «щирими українцями») долю України ставили у повну залежність від поступового розвитку т. зв. російської демократії. Такому підходу й, зокрема, москвофільству Д. Донцов протиставляв українську самостійницьку політику, тобто політичний ідеал суверенної української нації, її духовності й культури. Його передбачення, що москвофільство і малоросійство приведе нашу націю до катастрофи, здійснилося в 1917 – 1921 рр. під час національно-визвольних змагань. «Не маючи виробленої програми, – писав Д. Донцов у праці «Підстави нашої політики», – назовні українство не могло вийти, як певна означена величина, навіть таким незначним чинником у європейській політиці, якими були маленькі Сербія та Бельгія». Відтак ідеологічна орієнтація Д. Донцова була спрямована в напрямку Європи [19, 103–108].

Протягом першої чверті ХХ ст., у своїх численних статтях і брошурах, Д. Донцов розробляє широку систему політичних і філософських принципів націоналізму на основі ідейних заповітів Т. Шевченка. При цьому він докладає багато зусиль для духовного, інтелектуального переродження українського народу з раба-підніжка своїх сусідів – на пана і господаря своєї землі [6, 44–45]. Ніби творчо розвиваючи ідеологічні принципи Т. Шевченка, Д. Донцов у ставленні до українства розглядав ідею більшовизму – як безпосереднє продовження російського самодержавства: «Коли впав царат, большевицька Росія пішла на лови заблуканих і розщеплених українських душ» [20, 69–71]. І як наслідок цього – поява пролетарської ідеології, наскрізь чужої духу української нації.

Робота «Підстави нашої політики» стала ніби підсумком ідейно-теоретичних дослідів Д. Донцова періоду національно-визвольних змагань. У ній, демонструючи незчисленні помилки, непослідовності та ідейні поразки соціалістів і демократів, до рук яких потрапила вся влада в Україні в часи революції, Д. Донцов доводить, що вина за загальну поразку та втрату незалежності лежить саме на них, на керівниках, а не народі, як це підступно хотіли довести ті, що віддали Україну під ніж ката (наприклад, В. Винниченко у книзі «Відродження нації»). Не «відсталий», «темний» і «бездіяльний» народ, а безвольні, безпринципні, за духом холоуї й малороси, його провідники із соціал-демократичного табору, з їх сліпою вірою в обіцянки соціалізму, з їх атеїзмом, браком національної любові та національної гідності. Це вони гасили полум'я націоналізму, коли воно спалахнуло в народі ненавистю до своїх віковичних ворогів і гнобителів. Це вони переконували, що без Москви просто перебути не можна. Це в їхній демагогії й ідейному хаосі врешті заблукав і зневірився народ [6, 44–45]. Варто зауважити, що через півстоліття після написання автором цих слів, ситуація принципово не надто й змінилася. Зберігається в силі політичний та інформаційно-культурний великодержавний окупаційний вплив Москви на Україну. А все та ж дегенерована демократія (з домішками сучасного лібералізму) не лише не здатна його зліквідувати, але й перешкоджає повноцінному національному державотворенню. А замість провідної духовної верстви – еліти нації, на чолі влади в Україні протягом понад двох десятиліть перебувала сполука комуністично-олігархічного клану.

Протиставляючи духовні традиції України європейському духу матеріалізму та руйнівній більшовицькій ідеології, Д. Донцов пророчо закликав відвернутися від інтернаціоналістичних доктрин і матеріалізму в напрямку до духу нашої давнини, до духу традиціоналізму [21, 323–325]. З цього, на думку В. Іванишина, і має випливати ідеологія національного державотворення, в основі якої закономірним чином лежить націоналізм – тобто принцип свободи народів і людини, а зокрема – український націоналізм, як ідеологія вільного, державного і гідного майбуття української нації [22, 83–84]. Адже на противагу шовінізму націоналізм спрямований на захист свого, насамперед власної Батьківщини.

У праці «Націоналізм» засадничими підставами націоналізму Д. Донцов визначив: зміцнення волі нації до життя, до влади, до експансії; прагнення до боротьби та «свідомість її кінечности, без якої не можливі ні вчинки героїзму, ні інтенсивне життя, ні віра в нього, ані тріумф жадної нової ідеї, що хоче змінити обличчя світу» [23, 165]. Д. Донцов особливо наголошував на значенні вольового чинника національної ідеї – чинника, без котрого не тільки неможливе динамічне функціонування нації, але й діяльне розгортання національної ідеї як національної

ідеології як чинної системи національно-світоглядної орієнтації [24, 18]. Аналізуючи ідеологію загалом, й ідеологію націоналізму узгаданій праці Д. Донцова, С. Ленкавський означив останню як світогляд, що приймає нематеріальний чинник – волю – за основу буття, як етика, вважає за добро те, що зміцнює силу нації, як історичний світогляд [25, 232]. Філософсько-ідеалістична основа ідеології ОУН та визнання визначального впливу Д. Донцова на формування ідеології українського націоналізму (без його абсолютизації) – це була та площина дискусії, попри котру не міг пройти осторонь С. Ленкавський як співтворець ідеологічних основ ОУН [26, 158].

Розвиваючи ідеологію «чинного» націоналізму, закладену у праці «Націоналізм», Д. Донцов стверджував необхідність відродження волонтаризму в Україні, заперечення раціоналізму тощо. Волонтаризм Д. Донцов тісно пов'язував із питанням провідної верстви. У своїй роботі «За який провід» він писав: «Відкидаючи власну ідею національну, відкидаючи як засіб збройну боротьбу за неї – цей сорт політиків відкидає потребу створення окремої, сильної духом і характером батави людей-провідників, які б ту ідею здійснити намагалися... Велика частина провідної інтелігенції української між першою і другою війнами та перед тим – це був зовсім інший тип психічний, який нічого не мав спільного з великими тінями нашого славного минулого, що формували історію княжих і козацьких часів». Тому Донцов бачив необхідність створення «нової касти, нового лицарства Запорізького» [27, 273–274]. На думку Д. Донцова репрезентувати націю має саме аристократія, або – каста, верства «луччих людей», яка б поповнювалася б представниками всіх станів суспільства на підставі суворого добору ліпших, а з іншого боку – ретельною «чисткою» охороняла б свою духовну й моральну вищість і чистоту, свою форму й силу [21, 7]. Солідаризуючись з автором «Бунту мас» [28, 15–139], котрий протиставляв безтурботній юрбі, аморфній масі людей кращих представників нації – добірних, активних, шляхетних і здатних на зусилля [28, 49–52], Д. Донцов був свідомий того, що чи не основна причина всіх бід і страждань українців полягає у переважанні серед них маси – натовпу, пересічних людей, позбавлених індивідуальності та в замалій кількості тих, хто суворий і вимогливий щодо себе самого й бере на себе працю та обов'язок. Тобто слабкість провідної верстви була спільною бідою й Іспанії [28, 140–195], й України.

М. Сосновський зауважив, що ідеологія «чинного» чи «вольового» націоналізму є ідеологією волонтаристичною, бо за свою вихідну позицію приймає засаду, що воля є першоосновою буття й творцем дійсності. Формулюючи свою ідеологію, Донцов використав і відповідно до своїх потреб і цілей зінтерпретував волонтаристичний філософський напрям й здобутки політичної думки у світі, передовсім тих мислителів, які займалися вивченням національного характеру й досліджували елементи національної сили [29, 402]. Ідеологія «чинного» націоналізму мала значний вплив на формування програмових та ідейних засад українського націоналістичного руху 1920 – 1930 рр., що знайшло виразне віддзеркалення в програмах ОУН. Незважаючи на це, ідеологія «чинного» націоналізму не стала ідеологією українського націоналістичного руху в повному розумінні цього слова [30, 23].

Серед причин, котрі призвели до наступу більшовизму на Україну вже з 1917 р., Д. Донцов вказував і на релігійну проблему. Оскільки на початку ХХ ст. релятивізм настільки розмив грань абсолютних цінностей, що навіть серед українських політиків, які загалом не приймали атеїзму, релігія посіла місце зубожілої родички [21, 45]. У цьому ідеї Д. Донцова є досить близькими до переконань В. Липинського, з його ідеалізмом, пріоритетом духовності та посиленою увагою до моральних аспектів розвитку суспільства.

Висновки. Загалом необхідно підсумувати, що ідеї Д. Донцова в своїй основі містили концептуальний стрижень української національної ідеології. Він зміг не лише аналітично осмислити головні проблеми української нації, але, що головне, – накреслити шлях їх подолання, насамперед – завдяки своїй ідеологічній доктрині, котра ґрунтувалась саме на тому головному чиннику – духу традиціоналізму – котрий здатний відродити духовність і творчі потуги нації, забезпечити їй цілісність і стабільний розвиток.

Слід наголосити, що Донцовська візія національно-визвольних змагань стала важливим ідеологічним підґрунтям подальшої боротьби українців за свою самостійність. Геополітичні

орієнтири Д. Донцова й нині слугують нам на вирішальному етапі сучасної національно-визвольної війни за незалежність України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Донцов Д. Сучасне політичне положення нації і наші завдання // Донцов Д. Вибрані твори: у 10 т. / Упоряд., післям., комент. О. Баган. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2011 – Т. 1: Політична аналітика (1912 – 1918 рр.) / Передмова О. Баган. – С. 21–37.
2. Баган О. Геополітичні візії в теоріях класичного українського націоналізму і сучасність / О. Баган // Бандерівські читання. Матеріали перших та других Бандерівських читань / Упоряд. Т. Бойко, Ю. Сиротюк. – К. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. – С. 110–125.
3. Баган О. Джерела світоглядного націоналізму Дмитра Донцова. Передмова / О. Баган // Донцов Д. Вибрані твори: у 10 т. / Упоряд., післям., комент. О. Баган. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2011 – Т. 1: Політична аналітика (1912 – 1918 рр.). – С. 5–19.
4. Ситник О. М. Історичні витоки російсько-української війни 2014 – 2017 років / О. М. Ситник // Східноєвропейський історичний вісник / [головний редактор В. Ільницький]. – Дрогобич: Посвіт, 2017. – Вип. 2. – С. 71–81.
5. Донцов Д. Кількість чи якість (Розклад демократичної еліти) // Донцов Д. Хрестом і мечем. Твори. – Тернопіль: Вид-во «Рада», 2010. – С. 103–114.
6. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух / О. Баган. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1994. – 192 с.
7. Донцов Д. Дух нашої давнини / Д. Донцов. – Дрогобич: Видавництво «Відродження», 1991. – 341 с.
8. Русначенко А. Організація українських націоналістів в українській історії ХХ століття / А. Русначенко // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2004. – Збірник 3: До 75-ліття Організації Українських Націоналістів. – С. 5–10.
9. Васюта І. К. Національно-визвольний рух в Західній Україні (1918 – 1939 рр.) / І. К. Васюта // Український історичний журнал. – 2001. – № 6. – С. 35–85.
10. Посівнич М. Творець ОУН / М. Посівнич, Я. Сватко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pereklad.online.ua/ukr/>.
11. Бойдуник О. Як дійшло до створення Організації українських націоналістів / О. Бойдуник // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен: Видання Фондації ім. Євгена Коновальця, 1974. – С. 359–379.
12. Бойдуник О. Організація Українських Націоналістів і засади власних сил народу / О. Бойдуник // Організація Українських Націоналістів 1929 – 1954. – [Б. м.]: На чужині, 1955. – С. 421–443.
13. Шипинський В. Український націоналізм на Буковині / В. Шипинський // Організація Українських Націоналістів. 1929 – 1954: збірник статей у 25-ліття ОУН. – [Б. м.]: На чужині, 1955. – С. 213–227.
14. Мандрик М. Український націоналістичний рух 1920 – 30-х рр. на Північній Буковині у світлі румунських архівних документів / М. Мандрик // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2004. – Збірник 3: До 75-ліття Організації Українських Націоналістів. – С. 86–97.
15. Мандрик М. Український націоналізм: становлення у міжвоєнну добу / М. Мандрик. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2006. – 392 с.
16. Баган О. Перший ідеолог ОУН / О. Баган // Український націоналізм: історія та ідеї. Науковий збірник. – Вип. 1; за ред. О. Багана. – Дрогобич: Посвіт, 2009. – С. 454–462.
17. Українська державність у ХХ столітті: історико-політологічний аналіз; за ред. О. Дергачова. – К.: Політична думка, 1996. – 448 с.
18. Астаф'єв А. Український радикальний націоналізм: теза про ієрархію / А. Астаф'єв // Молода нація: альманах. – 2001. – № 4. – К.: Смолоскип, 2001. – С. 65–92.
19. Донцов Д. Підстави нашої політики // Донцов Д. Твори. – Львів: Кальварія, 2001 – Т. 1: Геополітичні та ідеологічні праці. – С. 91–242.
20. Донцов Д. Роздвоєні душі / Д. Донцов // Дві літератури нашої доби. – [репринтне відтворення вид. 1958 р.]. – Львів: Книгозбірня «Просвіти», 1991. – С. 69–92.
21. Донцов Д. Дух нашої давнини / Д. Донцов. – Дрогобич: Видавництво «Відродження», 1991. – 341 с.
22. Іванишин В. Українська ідея і перспективи націоналістичного руху / В. Іванишин. – Дрогобич: «Відродження», 2000. – 151 с.
23. Донцов Д. Націоналізм / Д. Донцов. – Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. – 236 с.

24. Кісь Р. Національна ідея / Р. Кісь // Українська національна ідея. Бюлетень Всеукраїнського Наукового та Професійного Товариства імені Миколи Міхновського: [науковий збірник]. – 1998. – № 4. – К.: Українська видавнича спілка, 1998. – С. 17–29.
25. Ленкавський С. Фільософічні підстави «Націоналізму» Донцова / С. Ленкавський // Донцов Д. Націоналізм. – Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. – С. 228–232.
26. Сич О. Внесок Степана Ленкавського у формування та розвиток ідеології ОУН / О. Сич // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Вип. 13. – Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2005. – С. 152–161.
27. Алетіяно Є. Слово як криця / Є. Алетіяно // Визвольний шлях. – 1974. – Кн. 3–4. – С. 259–276.
28. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори / Х. Ортега-і-Гасет; пер. з ісп. В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко. – К.: Основи, 1994. – 420 с.
29. Сосновський М. Ідеологія «чинного націоналізму» Д. Донцова / М. Сосновський // Націоналізм: антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – С. 386–446.
30. Сосновський М. Дмитро Донцов: політичний портрет. З історії розвитку ідеології українського націоналізму / М. Сосновський. – Нью-Йорк-Торонто: Trident International, Inc., 1974. – 419 с. – (НТШ. Бібліотека українознавства. Т. 33).

REFERENCES

1. Dontsov D. Suchasne politychne polozhennia natsii i nashi zavdannia // Dontsov D. Vybrani tvory: u 10 t. / Uporiad., pisliam., koment. O. Bahan. – Drohobych: VF «Vidrodzhennia», 2011 – Т. 1: Politychna analityka (1912 – 1918 rr.) / Peredmova O. Bahan. – S. 21–37.
2. Bahan O. Neopolitychni vizii v teoriakh klasychnoho ukrainskoho natsionalizmu i suchasnist / O. Bahan // Banderivski chytannia. Materialy pershykh ta druhykh Banderivskykh chytan / Uporiad. T. Boiko, Yu. Syrotiuk. – K. – Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2015. – S. 110–125.
3. Bahan O. Dzherela svitohliadnoho natsionalizmu Dmytra Dontsova. Peredmova / O. Bahan // Dontsov D. Vybrani tvory: u 10 t. / Uporiad., pisliam., koment. O. Bahan. – Drohobych: VF «Vidrodzhennia», 2011 – Т. 1: Politychna analityka (1912 – 1918 rr.). – S. 5–19.
4. Sytnyk O. M. Istorychni vytyky rosiisko-ukrainskoi viiny 2014 – 2017 rokiv / O. M. Sytnyk // Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk / [holovnyi redaktor V. Ilnytskyi]. – Drohobych: Posvit, 2017. – Vyp. 2. – S. 71–81.
5. Dontsov D. Kilnist chy yakist (Rozklad demokratychnoi elity) // Dontsov D. Khrestom i mechem. Tvory. – Ternopil: Vyd-vo «Rada», 2010. – S. 103–114.
6. Bahan O. Natsionalizm i natsionalistychnyi rukh / O. Bahan. – Drohobych: Vydavnycha firma «Vidrodzhennia», 1994. – 192 s.
7. Dontsov D. Dukh nashoi davnyny / D. Dontsov. – Drohobych: Vydavnytstvo «Vidrodzhennia», 1991. – 341 s.
8. Rusnachenko A. Orhanizatsiia ukrainskykh natsionalistiv v ukrainskii istorii KhKh stolittia / A. Rusnachenko // Ukrainskyi vyzvolnyi rukh / Tsentri doslidzhen vyzvolnoho rukhu, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. – Lviv, 2004. – Zbirnyk 3: Do 75-littia Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv. – S. 5–10.
9. Vasiuta I. K. Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Zakhidnii Ukraini (1918 – 1939 rr.) / I. K. Vasiuta // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 2001. – № 6. – S. 35–85.
10. Posivnych M. Tvorets OUN / M. Posivnych, Ya. Svatko. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://pereklad.online.ua/ukr/>.
11. Boidunyk O. Yak diishlo do stvorennia Orhanizatsii ukrainskykh natsionalistiv / O. Boidunyk // Yevhen Konovalts ta yoho doba. – Miunkhen: Vydannia Fundatsii im. Yevhena Konovaltsia, 1974. – S. 359–379.
12. Boidunyk O. Orhanizatsiia Ukrainskykh Natsionalistiv i zasady vlasnykh syl narodu / O. Boidunyk // Orhanizatsiia Ukrainskykh Natsionalistiv 1929 – 1954. – [B. m.]: Na chuzhyni, 1955. – S. 421–443.
13. Shypynskyi V. Ukrainskyi natsionalizm na Bukovyni / V. Shypynskyi // Orhanizatsiia Ukrainskykh Natsionalistiv. 1929 – 1954: zbirnyk statei u 25-littia OUN. – [B. m.]: Na chuzhyni, 1955. – S. 213–227.
14. Mandryk M. Ukrainskyi natsionalistychnyi rukh 1920 – 30-ky rr. na Pivnichnii Bukovyni u svitli rumunskykh arkhivnykh dokumentiv / M. Mandryk // Ukrainskyi vyzvolnyi rukh / Tsentri doslidzhen vyzvolnoho rukhu, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. – Lviv, 2004. – Zbirnyk 3: Do 75-littia Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv. – S. 86–97.
15. Mandryk M. Ukrainskyi natsionalizm: stanovlennia u mizhvoiennu dobu / M. Mandryk. – K.: Vyd-vo im. O. Telihy, 2006. – 392 s.

16. Bahan O. Pershyi ideoloh OUN / O. Bahan // Ukrainskyi natsionalizm: istoriia ta idei. Naukovyi zbirnyk. – Vyp. 1; za red. O. Bahana. – Drohobych: Posvit, 2009. – S. 454–462.
17. Ukrainska derzhavnist u XX stolitti: istoryko-politolohichni analiz; za red. O. Derhachova. – K.: Politychna dumka, 1996. – 448 s.
18. Astafiev A. Ukrainskyi radykalnyi natsionalizm: teza pro iierarkhiu / A. Astafiev // Moloda natsiia: almanakh. – 2001. – № 4. – K.: Smoloskyp, 2001. – S. 65–92.
19. Dontsov D. Pidstavy nashoi polityky // Dontsov D. Tvory. – Lviv: Kalvariia, 2001 – T. 1: Heopolitychni ta ideolohichni pratsi. – S. 91–242.
20. Dontsov D. Rozdvoieni dushi / D. Dontsov // Dvi literatury nashoi doby. – [reprintne vidtvorennia vyd. 1958 r.]. – Lviv: Knyhozbirnia «Prosvity», 1991. – S. 69–92.
21. Dontsov D. Dukh nashoi davnyny / D. Dontsov. – Drohobych: Vydavnytstvo «Vidrodzhennia», 1991. – 341 s.
22. Ivanyshyn V. Ukrainska ideia i perspektyvy natsionalistychnoho rukhu / V. Ivanyshyn. – Drohobych: «Vidrodzhennia», 2000. – 151 s.
23. Dontsov D. Natsionalizm / D. Dontsov. – Vinnytsia: DP «DKF», 2006. – 236 s.
24. Kis R. Natsionalna ideia / R. Kis // Ukrainska natsionalna ideia. Biuletyn Vseukrainskoho Naukovoho ta Profesiinoho Tovarystva imeni Mykoly Mikhnovskoho: [naukovyi zbirnyk]. – 1998. – № 4. – K.: Ukrainska vydavnycha spilka, 1998. – S. 17–29.
25. Lenkavskyi S. Filosofichni pidstavy «Natsionalizmu» Dontsova / S. Lenkavskyi // Dontsov D. Natsionalizm. – Vinnytsia: DP «DKF», 2006. – S. 228–232.
26. Sych O. Vnesok Stepana Lenkavskoho u formuvanni ta rozvytok ideolohii OUN / O. Sych // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Istoriia. – Vyp. 13. – Uzhhorod: SMP «Visnyk Karpat», 2005. – S. 152–161.
27. Aletiano Ye. Slovo yak krytsia / Ye. Aletiano // Vyzvolnyi shliakh. – 1974. – Kn. 3–4. – S. 259–276.
28. Orteha-i-Haset Kh. Vybrani tvory / Kh. Orteha-i-Haset; per. z isp. V. Burhardta, V. Sakhna, O. Tovstenko. – K.: Osnovy, 1994. – 420 s.
29. Sosnovskyi M. Ideolohiia «chynnoho natsionalizmu» D. Dontsova / M. Sosnovskyi // Natsionalizm: antolohiia; uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi. – K.: Smoloskyp, 2000. – S. 386–446.
30. Sosnovskyi M. Dmytro Dontsov: politychnyi portret. Z istorii rozvytku ideolohii ukrainskoho natsionalizmu / M. Sosnovskyi. – Niu-York-Toronto: Trident International, Inc., 1974. – 419 s. – (NTSh. Biblioteka ukrainoznavstva. T. 33).

Стаття надійшла до редакції 20.09.2017 р.